

Valjavec, Fritz: Der deutsche Kultureinfluss im nahen Südosten. Unter besonderer Berücksichtigung Ungarns. I. Band. München, 1940. N. 8-r. XV, 456 l.

Valjavec Frigyes, akinek nevével magyar folyóiratokban is találkozunk, egy évtized óta tekintélyes, alapos és tárgyilagos, már mindezekért is tiszteletreméltó kutatásokat végzett a német műveltség hatásának a magyarországi, s különösen a magyar kultúrában jelentkezett nyomai terén. Folyóiratában jeles tudósainknak tanulmányai jelentek meg: a *Südostdeutsche Forschungen*¹ ezzel és tudományos irodalmunk állandó figyelemreméltásával és ismertetésével nagy szolgálatokat tett kultúránk külföldön való megismertetésének. Amit irodalmunkért Czvittingertől Gaál Györgyön és Mednyánszky Alajos bárón, Toldy Ferencen vagy Kertbenyn át a legújabb időkig, Katona Lajosig vagy Riedl Frigyesig magyar írók és tudósok tettek, azt vártuk tárgyilagosan vizsgálódó külföldiektől s e téren évtizedek óta ezer panaszkodás volt mellette, félreértés vagy rosszindulat miatt. Meleg szeretettel beszélünk egy John Bowringról, egy Pagetról s fölháborodva utasítottunk vissza lexikon-cikkeket, amelyek kezdetleges hibáktól hemzsegték. Már ezért is örömmel kellett üdvözlőnk egy német embernek szakértő és buzgó törekvéseit, aki megtanult magyarul, megösmékedett egész tudományos életünkkel, tőle telhető tárgyilagos vizsgálódással mélyedt el ennek nemcsak eredményeibe, hanem teljes apparátusába is s még maga is adatokkal járulván multunk ismeretéhez, a maga tudományos föladatainak megoldásában nemzetünk céljaiért is dolgozik.

Valjavec a közelmúltban összefoglaló, hatalmas két kötetnyi monográfiává dolgozta föl hangyaszorgalommal folytatott tanulmányainak gyümölcsseit. 1940 végén jelent meg — szép kiállításban — a munka első, közel 30 ívre terjedt kötete, amely a német kultúra hatását Magyarországon Széchenyi koráig taglalja. A munka föladata és célja nemcsak hazánkra terjed ki, hanem a szomszédos román és szerb területekre is; s Magyarországon természetesen nemcsak a magyarsággal, hanem az itt élő, másnemzetiségű lakosokkal, elsősorban a németiséggel is foglalkozik: földrajzi és nem nyelvi határait vonta meg kutatásainak. Hogy ezáltal nem a magyar, hanem a magyarországi művelődés elemei tárultak föl előtte, az megfelelő föladatának, amelyet, jogosan, maga tűzött maga elé; de hozzá kell tennünk azt az erényét is, hogy nem politikai célokat keresett, adataiban tárgyilagosságra törekedett s vitaközásaiban — többször a jegyzetekben, mint a szövegben — komoly érvekkel dolgozik, amelyekkel komolyan kell számolnunk.

Bennünket e helyt a kötet irodalomtörténeti részletei érdekelnek. Előre kell bocsátanunk, hogy Valjavec természetesen mindent német szemmel néz, s minden tárgyilagosságra való törekvése mellett is, aka-

¹ A folyóiratnak újabbán *Südost-Forschungen* a címe.

² V. ö. pl. épen folyóiratunkban *Magyar írók levelei gr. Széchenyi Ferenchez c. közléseit, 1934.*

ratlanul is abba a hibába esik, hogy egyik-másik adatot német szempontból túlbecsül. Így a magyar renaissance-nak kifejezetten olaszos alkatát csak látszólagosnak mondja, mert német hatás is mutatkozik. Az a körülmény például, hogy Bonfinivel és Galeotto Marzióval Mátyás király osztrák földön ismerkedett meg (vagy utóbb, hogy a fölvilágosodás korában főuraink Bécsből szereztek be francia vagy olasz könyveiket is), a német embernek lehet fontos, nekünk azonban a lényegről nem mond semmit. Zrinyiről hangoztatja, hogy Grácban tanult és az erős olasz hatás osztrák ösztönzésre alakult benne: a gráci barokk maga sem volt független az olasz hatástól s így látszólag Valjavecnek igaza van; de a két Zrinyi-fiú gimnáziumot végzett itt, a költő 10 éves volt, mikor Grácban beiratkozott s Olaszországba, az olasz kultúrába akkor is eljutott volna, ha gyámja a gimnáziumi évek dolgában történetesen nem Grác, hanem Nagyszombat mellett döntött volna. Ez a két kis példa is bizonyítja, hogy Valjavec a legkisebb adalékot is fölhasználja munkájához, de — ismétlem, természetesen — mindent „németül” lát. Másik hibája, a mi szempontunkból,³ hogy — mint említettem — a német hatást nemcsak a magyarságban, hanem az itt lakó németégnél is számbaveszi; ezért a magyar kultúra fejlődésének ismerete szempontjából téves következtetésekre adhat alkalmat. Hogy a *Pressburger Zeitung* Goethe *Werther*jével foglalkozik 1774-ben s hogy Seipp, a német színház igazgatója 1775-ben Pozsonyban egy *Werther*-drámát adat elő, azt épen úgy el kell különítenünk Geothének a magyar költészetben később, először Verseghynél jelentkező hatásától, mint amennyire kevésbé érdekel bennünket, hogy Weber János löcsei gyógyszerész már 1665-ben a racionalizmust hangoztatja, vagy hogy Glatz Jakob elzárándokol Gellért sírjához. Nem kevésbé figyelemreméltó, nem lebecsülendő mozzanatok ezek, Valjavec a maga szempontjából helyesen teszi, hogy gondosan összegyűjtötte őket, de a magyar fejlődéstörténetre nincsen jelentőségük.

Ezek mellett az egy — s a mi tudásunkkal nem azonos — szempontból fölhasznált, sajátosan német ízű adatok mellett tárgyilagosan bontakoznak ki a magyar irodalomtörténeti kutatásnak eddigi eredményei. Valjavec nem vonja kétségbe, s ami fő: részletesen ismeri és fölhasználja őket. Doktori értekezésekre, apró közlésekre, adalékokra is kiterjed figyelme. Ha feladatához képest ellenérveket soroztat is föl, vagy a maga szempontjából aknázza ki őket, ezt sohasem teszi bántó módon s a mi tudományos föladatunk marad, hogy ellenérveivel szembe szálljunk. Allapítsuk meg, hogy a német kultúrhatár Valjavec beállításában mélyebb és színesebb, általában áthatóbb, mint amilyenek mi tudjuk. De még magyar szempontból is fontos, hogy álláspontjával

³ Kicsinyeskedés volna a szerzőnek olyan elírásait vagy sajtóhibáit, mint Wesselényi *Mihály*, Berzsenyi *Dávid*, Petrichevich-Horváth *Dániel* stb. szemére hányunk. Nagyobb tévedése, hogy Vörösmarty apja egyszerű földműves („ein einfacher Bauer”) volt. — Nekünk erőltetett és nem jó ízű a „Madjaren” elnevezés. Hasonlóképpen erőltetett a „Temischburg” Temesvár helyett s alig van nyoma ilyen elnevezésnek.

együtt annak bizonyítékait is ösmerjük és tárgyilagosan elbírálnak. (Érdeme, hogy éppen így megkeres magyar hatásokat is a román és szerb kultúrában.)

A német szemmel való beállításnak van azonban ezeknél a természetszerű, mondhatnók adott eltéréseknél egy reánk nézve nagyobb hibája. A pontos filológiai munka, amellyel Valjavec szinte szálanként keresi össze és találja meg a német vonatkozásokat, éppen mert javarészt magyar adatokra épül és megbízható gyűjtésen alapszik, csak epizódyszerűen tér ki más, pl. a francia és olasz hatásokra s ha megemlíti is őket, német közvetítést vagy német párhuzamot állít melléjük. Ennek következménye a számunkra egészében nem kedvező összkép, amely műveltségünk fejlődéséről németebb színben mutatkozik meg, mint mi tudjuk, s *főképpen* németes színben jelenik meg. Fokozza ezt a hibát, hogy minden szorgosan fölkeresett adata munkájában szinte egyenrangú s a legjelentéktelenebb mozzanatnak is ugyanazt az értéket tulajdonítja. Ha egy francia s még inkább egy olasz tudós — a Valjavecéhez hasonló képességekkel és tudással — a francia, illetőleg olasz hatás öszszességét ilyen részletesen elemezné ki, éppen ilyen francia vagy olasz összképet kaphatnánk a domonkosoktól Balassa Bálinton és Kisfaludy Sándoron át mondjuk Császár Ferencig, vagy a ciszterciektől Teleki Józsefen, Bessenyeiéken és Fekete János grófon át Justh Zsigmondig és Ady Endréig. Nem volna súly szempontjából ennyire egyező, de éppen ilyen egyszínű volna. Nekünk ez is tanulságos volna s reánk hárulna az a föladat, hogy az idegen szemmel, külön-külön, és másként látott kultúrhatások összefoglalásából a helyes és igazságos képet magunk alkossuk meg; a külföldről bejött, behozott vagy beszivárgott elemek teljes ismerete mutatná meg azután magyar közműveltségünk önerejű fejlődésének történetét. Valjavec mindezt, s ezt is dicséretére kell kiemelnem, maga is tudja és megmondja előszavában. „Vizsgálódásaim természetéből következik — úgymond —, hogy könnyen alakul ki az a látszat, mintha én az egész közeli Délkeletnek egész kultúráját német eredetűnek tartanám. A valóságban erről szó sincs.” Hogy más hatások is közreműködtek s kölcsönhatásoktól önálló kultúrértékek alakultak ki, amelyekben ősi népkultúrák éltek tovább, azt maga is hirdeti. Mindezzel még hazájában is útját vágja a félreértéseknek.

Ezért köszöntjük szívesen azt a hatalmas, minden tekintetben tiszteletreméltó munkát, amelyet egy kitűnő német tudós, bennünket nagyon érdeklő kérdésben, nekünk idegenektől eddig szokatlan tájékozottsággal és tudományos eredményeinkben teljes jártassággal, mindig jóakarattal és meggyőződése szerint tárgyilagosan végzett. Tudatosan a könyvnek inkább jól érthető hibáit, álláspontjából következő, reánk nem kedvező vonásait mutattuk meg, mint erőnyeit. De ismételt hangszóljunk kell legfőbb értékét: nem volt még külföldi tudós, aki ennyi és ilyen alapos munkát szentelt magyar kultúrkérdéseknek. Ha vannak hibái és tévedései, azok pusztán a tárgy szeretetének és a német szemszögből való túlméretezésnek következményei: nem az ő dolga, hanem a mienk, hogy ezeket más kultúrák melléállításával és kultúránk

ösi önerejének kidomborításával megfelelően értékeljük. Valjavecnek becsületesen és jóakarattal végzett nagy munkájáért hálásak vagyunk.

GÁLOS REZSŐ.

Sötér István: Jókai Mór. Budapest, Franklin-Társulat, é. n. (1941). 8-r., 173 l.

Az új Jókai-monográfia egy, a költőért szívvel-lélekkel rajongó íróember hevületének gyümölcse. Az eddigiekkel szemben új képet akar nyújtani szeretett regényírójáról, az újabb magyar szépirodalom tanító-mesteréről, hogy megnyugtató magyarázatát adja a „sokat vitatott” idealizmus és realizmus ellenmondásának, a népszerűség és a kritika ellentétének. Az új beállítás Jókaihoz, az emberhez próbál közelebb férközni s azon át akarja a költő világát bemutatni. A költő nyilatkozataiból indul ugyan el, voltaképpen azonban — és ez az alapvető hibája — nagy Jókai-szeretétől elfogulva, jórészt a maga egyéni nézőpontjából, nagyon egyéni elgondolásokat vetít a költő lelkialkatára és teremtő műhelyére. Fölfokozott ihletettséggel, de éppen azért rapszodikusán állandó szavaló forma hangozik ki írásából. Mindez egyfelől művének fölépítését, az egésznek gerincét homályba borítja és ítéleteiben túlzásokba ragadja — a hangzatos tömkelegben gyakran figyelemreméltó észrevételei is elvesznek, megrekkennek — másfelől ismétlésekbe és ellentmondásokba keveri, amelyektől nem tud szabadulni.

Az adottságok, amelyeket már a gyermek-Jókaiban meglát: miszticizmusa: egy, a fák és virágok szeretetével kapcsolatos pantheizmus (Sötér még Jókai regényalakjainak megfelelőit is legkönnyebben a növényi világban tudná megtalálni!); egy „transzszzerű” álomban, révületben való teremtés, amely végső formáját az idillben, majd másfelé az utópiában éli ki. A látomás, az örökös káprázatban élés Jókainál az alkotásnak elengedhetetlen föltétele s „örök optimizmusának mélyén is talán a látomások kéjes euphoriája rejtezik.” (Az örök optimizmus azonban utóbb többször is csak Jókai önámítása.)

Evvel szembenáll Jókai erős valóságérzéke. Gyulai a tiszta realizmus nézőpontjából bírálta Jókai romantícizmusát. Jókai maga realista írónak vallotta magát. Sötér helyesen jegyzi meg, hogy — Jókai félreértette a realizmus lényegét — Jókai realizmusa egy „sajátos” realizmus. Ezt próbálja Sötér megvilágítani, megmagyarázni. Már itt kezdődik a homály. Jókai valóságérzésének alapja a vidék és a táj. De Jókai népiessége is egyértelmű a realizmussal. Legfőbb kapcsolatát a realizmussal az anekdota jelentette, amely nála „módszer és cél” volt. Viszont nagy jelenetek festői valóság-ábrázolása Jókainál „a realizmus leggyakoribb, szinte egyedüli hordozója.” Az ilyen — különböző helyeken olvasott — kijelentések nem egyenlítődnek ki a fogalom tisztázásáig. Sötér szerint Jókai magyar valóságot ad Balzac-i arányokban. Nem népies író, de „világsszemléletének kapuja a népmesei képzelet, s a *Köszívű ember fiaiban* érezzük a népmesei visszhangot.” Vagy: Jókai